Binamnet hlu på Hålestenen (Vg 103)

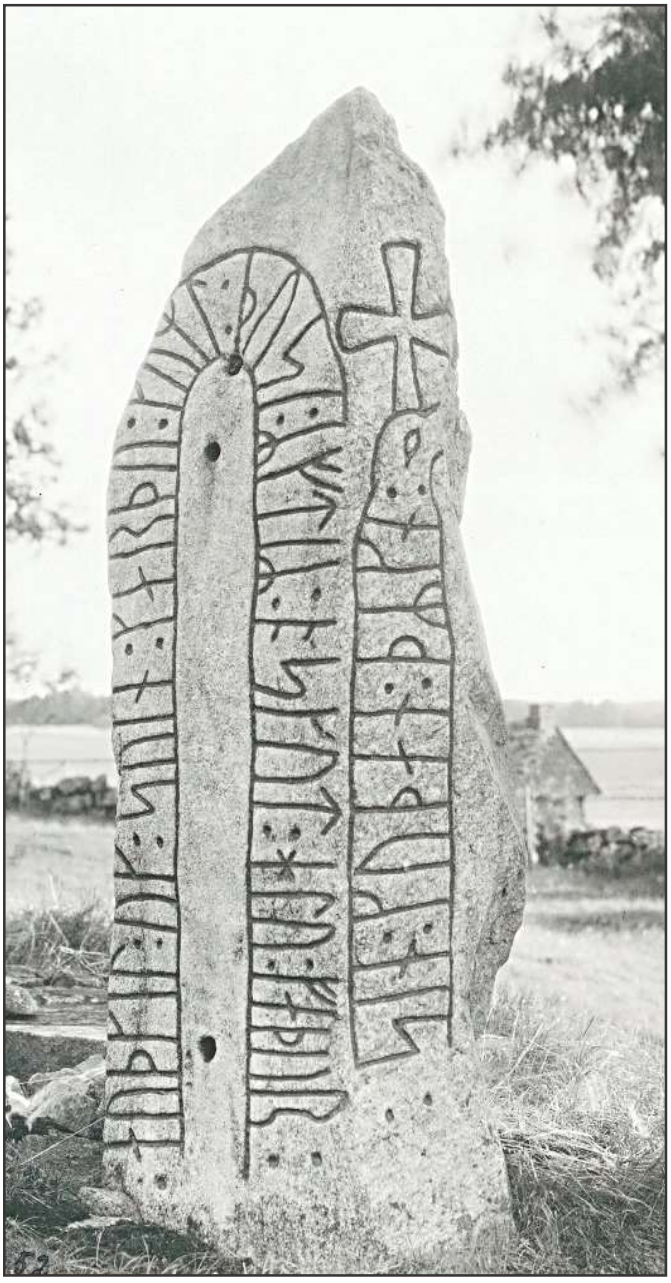

Runstenen Vg 103 på Håle ödekyrkogård.
Foto av HaraldFaith-Ell, Riksantikvarieämbetet

Kan verkligen tre små runor göra någon glad? Ja, i alla fall om man är runolog och namnforskare. På Håle ödekyrkogård står nämligen två runstenar, den ena (Vg 102) rest av Åsgöt till minne av hans fader Ödkel som kallas ”en mycket god tägn”, den andra efter Åsgöt själv som här får ett binamn skrivet **hlu**. Denna sten har rests av Åsgöts son Ödkel som alltså har fått namn efter sin farfar och som använder samma epitet om fadern som farfadern fick. Enligt Elisabeth Svärdström i Västergötlands runinskrifter (s. 174) lyder inskriften på Vg 103 följande:

: auþkil : uk : suin : karþu : kuml : þusi : ʀftiʀ : oskut : hlu : faþur : sin : kuþan : þʀkn :
Øðkell ok Svenn gærðu kumbl þøsi æftiʀ Asgøt **hlu**, *faður sinn, godan þegn.*
”Ödkel och Sven gjorde detta minnesmärke efter Åsgöt **hlu,** sin fader, en god tägn.”

Det föreligger inga svårigheter alls med läsningen av runinskriften och såväl tolkning som översättning är problemfria, förutom med Åsgöts binamn som lämnas i fetstil. Svärdström diskuterar (s. 174) en tolkningsmöjlighet och skriver: ”Ett binamn **hlu** är icke förut känt, såvida det icke möjligen föreligger i ett danskt diplom 1488, *Per Lyy*, vilket binamn av Lind ifrågasättes ha ett samband med fvn. *hlý* ’värme’ och nyisl. *hlýr* ’ljum’.” Hon fortsätter med ett befogat avfärdande av ett förslag om att **hlu** skulle ”innehålla en form av sockennamnet Håle”.

Trots de till synes snarlika orden på isländska vill alltså inte Svärdström föreslå ett binamn *Hly*, ändå har hon ovanligt gott underlag att utgå från rent runologiskt. Hålestenen är nämligen ett av bara två runmonument i hela det vikingatida Norden som uppvisar bevarat *h* framför *l*, alltså en ålderdomlig rest men också en dialektal variant eftersom denna konsonantförbindelse har bevarats västerut. Inte många ord börjar heller med *hl-* följt av en rund vokal som kan dölja sig bakom ett **u**. Denna runa står på Hålestenen för *u* i **kuml**, *ø* i **þusi**, *o* i **kuþan** samt för halvvokalen *v* (egentligen *w*) i **suin**, och kan lika gärna stå för *y*.

Svärdström nämner ju också ett till synes gott belägg på det senmedeltida binamnet *Lyy* vilket alltså E. H. Lind (sp. 249) föreslog skulle knytas till substantivet *hlý* värme eller adjektivet *hlýr* ’ljum’. Det är visserligen ovanligt med fornnordiska namn som anspelar på temperatur men vi har *Kali* på bland annat den västgötska runstenen vid Synnerby kyrka (Vg 73), vilket bildats till verbet *kala* ’frysa, vara kall’ (Peterson s. 145), och i andra ändan av skalan ger Finnur Jónsson (s. 231) ett exempel som syftar på kroppsvärme, vilket bars av nybyggaren på Island Óláfr bjarnylr. Hans binamn som betyder ’med björnvärme’ kom sig av att trots frost och kyla bar Óláfr aldrig mer än skjorta och byxor. Vi har också ett fornsvenskt binamn *Varmer* (SMPs) som kan ingå i samma betydelsefält.

Att Hålestenarnas Åsgöt skulle ha getts ett smeknamn som möjligen syftade på hans ovanligt höga kroppsvärme är därför fullt möjligt. *Hly* ’värme’ utgör också ett värdefullt komplement till den ganska lilla grupp egentliga binamn (det vill säga kombinerade med ett huvudnamn) som vi känner från vikingatida runstenstexter. Inte så få av exemplen stammar från Västergötland och Danmark, områden som också har en runologisk förbindelse (Valdeson s. 122).

Litteratur

Jónsson, Finnur, 1907: Tilnavne i den islandske Oldlitteratur. I: Aaboger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 2. Række 22, s. 161–381.
Lind, E. H., 1920–21: Norsk-isländska personbinamn från medeltiden. Uppsala.
Peterson, Lena, 2007: Nordiskt runnamnslexikon. 5 rev. uppl. Uppsala.
SMPs = Sveriges medeltida personnamns samlingar, Institutet för språk och folkminnen, Uppsala.
Valdeson, Fredrik, 2020 (publ. 2021): Vg 199 Norra Lundby. Ett tolkningsförslag. I: Futhark. International Journal of Runic Studies 11, s. 119–35.
Västergötlands runinskrifter. Utg. av Hugo Jungner och Elisabeth Svärdström. 1940–1970. Stockholm. (Sveriges runinskrifter 5.) S. 173–74.

Henrik Williams

Föreningen för
Västgötalitteratur

Meddelande År 2026 NR 2 2026-06-15